

Samhällskunskap på bronsåldern

Vår uppfattning och bild av bronsålderns samhälle präglas mycket av det som bevarats av det övre samhällsskiktets lämningar. Det rör sig om fynd från mäktiga gravar i form av lyxföremål i metall och trä. Om man bedömer bronsålderns liv och samhälle utifrån dessa praktfynd, får man en ensidig och ofullständig bild.

Olikheter i liv och död

Av allt att döma var bronsåldern en tid med växande sociala och ekonomiska skillnader i samhället. Det märks framförallt på gravmonumenten, de stora rösen och högarna, som endast har uppförts över en del av befolkningen. De underordnade samhällsmedlemmarnas gravar, föremål, redskap och kläder har varit av betydligt enklare slag. Inte bara i livet var olikheten mellan medlemmarna av samhället uppenbar, utan också i döden.

Under den föregående bondestenåldern restes många gravmonument som kollektiva begravningsplatser; gravar där hela familjer eller till och med klaner eller stammar begravdes tillsammans under flera generationer. Detta system försvinner under den äldre bronsåldern för att ersättas av ensamgravar. Framförallt gäller detta de rikare begravingarna i stora högar eller rösen. Likaså visar fynden av ädelmetaller från Sydskandinavien och Mälardalen att ett ledande skikt i samhället har dominerat de landområden som haft de bästa förutsättningarna för jordbruk och boskapsdrift.

Ekonomi och näringsliv

Bronsålderns samhälle i Mälardalen och de övriga sydskandinaviska områdena var huvudsakligen en agrar kultur, där boskapsskötsel dominerade men kompletterades av ett allt mer ökande jordbruk. Jordbruket övergick från stenålderns mer eller mindre nomadiserande svedj jordbruk till ett mer bofast jordbruk med permanenta åkrar. En bidragande faktor till det var införandet av årdret vilket underlättade bearbetningen av jorden.

Med den förändrade livsföring som det bofasta jordbrukarsamhället innebar, kom troligen också kontrollen över marken att bli allt viktigare. Detta kan sannolikt spåras i gravskicket från den yngre stenåldern och bronsåldern. Gravarna bestod oftast av ett kärnröse av sten med ett jämförelsevis litet täckande jordtäckte och placerades ofta på berghällar

eller på berg och åsar. De var troligen byggda för att synas och kan ha placerats i gränsområden mellan släktgruppers eller klaners territorier som ett slags territoriella markeringar.

Med jordbruket följde också att man kunde inbringa större skördar och lägga upp förråd på ett annat sätt än tidigare. Samtidigt blev samhället mer känsligt för motgångar som missväxt, sjukdomar, eldsvådor och andra oroligheter. Även överskott kunde förekomma vilket i sin tur uppmuntrade till handel och varuutbyte. Samtidigt som denna förändring skedde i livsföringen nådde bronset Norden. I början importerades färdiga bronsföremål från framförallt södra Östersjöområdet och Centraleuropa, men snart övergick bronshanteringen till ett inhemskt hantverk, där dock råvarorna fortfarande behövde importeras.

Dessa bronsföremål var i början exklusiva varor och kom att bli statusföremål för en framväxande elit. Denna elit fick troligen stora delar av sin makt genom kontrollen över metallens vägar, tillförsel, produktion och distribution. Med hjälp av dessa prestigeföremål bekräftades vänskap, giftermål och andra allianser, mellan enskilda och släkter och mellan olika hövdingadömen.

Stormän och hövdingar

Redan tidigt under bondestenåldern kan man ana konturerna av en begynnande samhällspyramid i vars topp stamhövdingen återfanns. För närvarande tror forskarna att det var så bronsålderns hövdingadömen växte fram, dominerat av mäktiga män och deras familjer och släkter. Ju närmare släkt man var med de ledande, desto högre blev troligen ens rang. Man menar att ett litet fåtal av dessa människor hade speciella rättigheter och skyldigheter i samhället, till exempel i samband med religiösa ceremonier eller arbetsledning av gemensamma projekt.

Går man nedåt i samhällspyramiden finner man där alla grader av välstånd avspeglade i gravfynden. Gravfynden tyder på att männen oftare än kvinnorna innehade en hög ställning. De rikt utrustade kvinnogravarna visar dock även att vissa kvinnor hade en framträdande plats i bronsålderns samhälle. Det var alltså släktskapet och i viss mån könet som avgjorde de enskilda människornas placering. Denna rangordning, som man troligen behöll livet ut, kunde innebära att vissa människor bar

speciella kläder eller symboler som tecken på sin position i samhället. Det är denna position som man möjligen kan avläsa i bronsålderns gravar.

Svärdets makt

Vid noggrannare analyser av de svärd som man har funnit från bronsåldern har ytterligare några spår av bronsålderns samhällsuppbyggnad avslöjats. Svärden kan nämligen delas in i två typer: praktsvärd och svärd av enklare utförande. Det visar sig att dessa enklare svärd, till skillnad från praktsvärden, har använts flitigt i strid. Man har tolkat detta som att det inte var praktsvärdens ägare som slogs, det överlät man till ägarna av den andra gruppen. Alltså kan två nivåer urskiljas i den äldre bronsålderns överklass: hövdingens och krigarens.

Detta styrks också av att praktsvärdens ägare fått de överlägset rikaste gravgåvorna i form av överdådiga vardagsföremål. De hade också fått med sig andra gravgåvor som antyder att deras ägare har haft en särskild position i dåtidens samhälle: processions- eller ceremoniyxor utan praktisk funktion, s.k. solskivor av guld och en del mindre föremål som kan tolkas som talismaner och amuletter. Dessa rika och originella gravgåvor, inklusive de oanvända svärden, gör att det faller sig naturligt att identifiera dessa i huvudsak män som hövdingar med både en militär och religiös funktion.

I många böcker, framförallt skolböcker, får man ofta intrycket av att bronsåldern nästan enbart skulle ha varit en fredlig och lycklig tid. Klimatet var mildt, konsthantverket var framstående, stora gravar restes över mäktiga personer och religionen var en utpräglad sol- och fruktbarhetskult. De många fynden av svärd och stridsskador på skelett i gravar ger dock en annan bild. Den ökade konkurrensen om odlingsmark, handelsleder och kontakter skapade stridigheter både inom och utanför grupper och regioner. I det som tolkas som ett allt mer segregerat samhälle kämpade de styrande för att behålla sin makt.

Arbetstips

• Idag vill vi gärna se det som att vi lever i ett jämlikt samhälle. Vilka skillnader kan vi ändå se mellan olika samhällsgrupper beroende på tillgången på makt, pengar eller kön?

• Ärver vi vår position och status i samhället idag, direkt eller indirekt?

• Diskutera vilka som är vår tids statusföremål och hur vi använder dem.

Att läsa vidare

Arkeologiprofessorn Göran Burenhult har skrivit och sammanställt ett flertal böcker om Nordens förhistoria. I *Arkeologi i Norden del 1* och *Arkeologi i Sverige del 2* finns mycket bra redogörelser för vad den senaste arkeologiska forskningen har kommit fram till angående bronsålderns samhällsuppbyggnad, religion och ekonomi m.m. Böckerna är skrivna på så sätt att såväl experter som lekmän har behållning av att läsa dem.

Kulturmiljöer i Västmanland

Det finns inte så många spår kvar efter de människor som levde i Västmanland under bronsåldern. Många har förstörts under århundradena eller dolts av växtlighet och mylla. Gravrösen finns dock kvar, liksom hägnadssystem och rester av dåtidens åkersystem, s.k. ”fossil åkermark”. Sådana lämningar finns utmed hela Mälaren men framförallt i Sagåns dalgång på gränsen mot Uppland, runt Dingtuna väster om Västerås samt runt Munktorp i Köpings kommun. Det är även i dessa områden som de flesta hållristningar återfinns. I Häljesta utanför Munktorp finns länets största hållristningslokal med mängder av skepp och andra figurer.

Sagåns dalgång var under bronsåldern en djup vik med flera skyddade hamnlägen och med bördiga marker runt omkring. I bland annat Brånsta i Romfartuna och i Vallby i Västerås har man funnit lämningar av bronsantering. På dessa platser låg troligen några större boplatser vilka kanske har försett området med praktfulla bronsföremål såsom verktyg och smycken. Troligen var dessa områden livliga bronsåldersbygder med vida kontakter.

